ئىسلامدىكى ئەقىدە پىرقىلىرى

- ئومۇمىي مۇقەددىمە
- ئىمامچىلىقنى ياقلايدىغان شىئەلەر
- ئىبازىييە
- مۇئتەزىلە
- زەيدىييە
- ئەشئەرىيلەر
- ماتۇرىدىييە

ئومۇمىي مۇقەددىمە:

ئىسلام ئۇممەتلىرىدىكى پىكرىي ۋە ئەقىدىۋىي پىرقىلەرنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە بۇ پىرقىلەرنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىش مەزگىلىدىكى مۇسۇلمانلار دۇچ كەلگەن ئىچكى ۋەزىيەت سەۋەب بولغان ئىدى.

بۇ پىرقىلەرنىڭ مەيدانغا كېلىشىدىكى تۇنجى سەۋەب بەزى مۇسۇلمانلار ياشىغان ساغلام ئىسلامىي مېتود ۋە روشەن پاكىتلاردىن ئېغىشتا گەۋدىلەنسە كېرەك. كىتاب ۋە سۈننەت مۇسۇلمانلارنى توغرا، ھەق يولغا يېتەكلەيدىغان بارلىق نەرسىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئىككىسى دۇرۇستلۇق ۋە رەھبىي بولۇنمەسلىك مەسىلىسىدىكى ئۆلچەمدۇر. ئەمما، بەزى مۇسۇلمانلار ئۇلۇغ ئاللاھ كۆرسىتىپ بەرگەن روشەن يولنى تەرك ئېتىپ، سالىھ ئۇممەتنىڭ سەلەپلىرى تۇتۇپ ماڭغان، ئەھلى سۈننەت ۋەلجامائەنىڭ تۇتۇپ ماڭغان مېتودلىرىدىن ئېغىپ كەتتى. ھۆرمەتكە سازاۋەر ياكى خار قىلىدىغان ئەقىدە ھىدايىتىنى قويۇپ، ئەقلىي تەسەۋۋۇرلارنىڭ كەينىگە كىرىپ كەتتى. بىز توغرا يولدىكى خەلىپىلەر دەۋرىنىڭ ئاخىرىقى مەزگىللىرى، ئۇمەۋىي ۋە ئابباسىيلار دەۋرلىرىدە مەيدانغا كەلگەن بىر قىسىم پىرقىلەرنىڭ مىساللىرى بىلەن تونۇشۇپ ئۆتىمىز.

بۇ پىرقىلەرنىڭ مەيدانغا كېلىشىدىكى سەۋەبلەرنىڭ يەنە بىرى، بەزى مۇسۇلمانلارنىڭ ئەجنەبىيلەرگە ئىسلامىي جەمئىيەتلەردىكى بىر قىسىم مۇھىم قاتلاملارغا سىڭىپ كىرەلىگەن ئاققۇن مەدەنىيەتلىرى ئارقىلىق تەسىر كۆرسىتىشىگە پۇرسەت يارىتىپ بېرىشىدۇر. نەتىجىدە بۇلاردىن تەسىرلەنگەن ۋە تەسىر كۆرسەتكەن. بۇنىڭغا ئىسلامىي مېتودنىڭ تەسىر كۆرسىتىش ساھەلىرىگە بىر تۈركۈم ھەسەتخورلارنىڭ كىرىشى ياردەم بەرگەن. بۇنىڭ بىلەن، مۇسۇلمانلاردىن بىر بۆلۈك كىشىلەرنى ئۆزلىرىگە جەلپ قىلىپ، ئۇلارنى ئەقىدىسىدىن ياتلاشتۇرغان ۋە ئۆزلىرىنىڭ ئېقىمىغا ماسلىشىدىغان بىر قىسىم ۋەيران قىلغۇچ پرىنسىپلارنى قوبۇلشقا باشلىغان. شۇڭا، كەلگۈندى مەدەنىيەتلەر ئارقىلىق ئەجنەبىيلەرنىڭ ياكى ھەسەتخورلارنىڭ تەسىر كۆرسىتىشىگە پۇرسەت يارىتىلىپ بېرىلىشىنىڭ بۇ پىرقىلەرنىڭ شەكىللىنىشىدە ھەل قىلغۇچ تەسىرى بولغان.

www.munber.org

يۇقىرىدا زىكىر قىلىنغان ئىككى تۈرلۈك ئامىل (باشقىلىرى بىلەن بىرلىكتە) بۆلۈنۈش ۋەزىيىتىنى پەيدا قىلغان ۋە ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇقى جەمئىيەتتە يىلتىز تارتىشىغا ياردەم بەرگەن بولسا، بۇ يەردە يەنە بۆلۈنۈشنىڭ ئىزچىللىقىغا ياردەم بەرگەن ئۈچىنچى بىر خىل ئامىل بولۇپ، ئۇ ئامىل بەزى مۇسۇلمانلارنىڭ سەلبىيلىكتە قاتمال بولۇۋېلىشى، ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسۇش ۋاجىبىنى ئادا قىلماسلىقىدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. چۈنكى ئۇلار، بۇ بۆلۈنۈشنى تۈگىتىش، ئىمانىي بىرلىكنىڭ چوڭقۇر مەنىسىنى ھېس قىلىشقا ۋە بۇلار تەقەززا قىلىدىغان سۆيگۈ ۋە قېرىنداشلىق ئۈچۈن جانلىق ھەرىكەتكە ئۆتمىدى.

ئەسلىدە ئۈممەت ئۆتمۈشىنىڭ دەرسلىرىدىن ساۋاق ئېلىشى لازىم ئىدى، ئەپسۇسكى، ھازىرقى ئەسىر يېڭى تەپرىقىچىلىكلەرگە، يېڭى پىكرىي پىرقىلەرگە شاھىد بولماقتا. بۇنىڭ مەنبەسى ئۈممەتنىڭ ئۆتمۈشىنىڭ دەرسلىرىدىن پايدىلىنالمىغانلىقىدىندۇر. بۇلاردىن باشقا، ئىسلامنى چىڭ تۇتۇشنى يېڭىلىيالمىغانلىقى، ئاللاھ تائالا كۆرسىتىپ بەرگەن، ئەھلى سۈننەت ۋەلجامائە تۇتۇپ ماڭغان يولدا بىر سۆزنىڭ ئۈستىدە بىر سەپ بولۇپ تۇرالمىغانلىقى ۋە پۇرسەتنى ئىسلامنىڭ دۈشمەنلىرىگە تارتقۇزۇپ قويغانلىقىدىنمۇ كېلىپ چىققان. ناھايىتى ئەپسۇسكى، كۆپىنچە مۇسۇلمانلار جامائىتىنىڭ ئارىسىدا تارىخ ئۆزىنى ئەنە ئەشۇنداق تەكرارلايدۇ.

ئىسلامدىكى پىرقىلەرنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشىدىكى دەسلەپكى زامانلارغا دىققىتىمىزنى ئاغدۇرساق بۇ خۇسۇستا توغرا يولدىكى خەلىپىلەر دەۋرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىگە ئىشارە قىلىش مۇمكىن. ئىسلامىي پىرقىلار توغرا يولدىكى خەلىپىلەر دەۋرىنىڭ ئاخىرلىرىدا مەيدانغا كەلدى ۋە پىكىرلىرى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كەلگەن ئەسىرلەردە راۋاجلاندى. كېيىن، باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بۇ پىرقىلەرنىڭ ۋۇجۇدى چوڭقۇرلاشتى.

◈ رىسالەت دەۋرى (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھايات دەۋرى) ۋە توغرا يولدىكى خەلىپىلەر دەۋرىنىڭ باشلىرىدا مۇسۇلمانلار ئەقىدە، پىكىر ۋە جامائەت بولۇش جەھەتتە ھەقىقىي بىرلىكنى شەكىللەندۈرگەن ئىدى. قاراشلاردا ئىختىلاپ يۈز بەرسە، كىتاب ۋە سۈننەتكە مۇراجىئەت قىلغانلىقلىرى ئۈچۈن دەرھاللا بىر يەرگە كېلەلەيتتى.

◈ مۇسۇلمانلار ئوتتۇرىسىدىكى پىتنە ۋە تەپرىقىچىلىك ئوسمان ئىبنى ئەففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دەۋرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە باشلاندى... دەسلەپتە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ۋالىلىرىدىن شىكايەت قىلىش بىلەن باشلاندى، ئارقىدىن "ئوسمان ئۆزىنىڭ يېقىن ـ يۇرۇقلىرىنى مەنسەپكە تەيىنلىدى" دېگەن سۆز بىلەن ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئۆزىدىن شىكايەت قىلىش باشلاندى.

ـ ئارقىدىن بۇ شىكايەت بىر تۈركۈم دىنسىزلارنىڭ قولى ئارقىلىق ئۇنىڭ دىنىغا ھۇجۇم قىلىشقا ئايلاندى.

ـ ئارقىدىن ئوسمان ئىبنى ئەففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ زۇلۇم قىلىنغان ھالدا چىدىماس، زالىم بىر گورۇھنىڭ قولىدا قەتل قىلىندى... بۇنىڭ بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۆلتۈرۈش ۋە ئۇرۇش ئىشىكى ئېچىلدى.

www.munber.org

◈ ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ خەلىپىلىكنى ئۈستىگە ئالغاندىن كېيىن، بەزىلەر ئۇنى ئوسماننىڭ قاتىللىرىنى قانات ئاستىغا ئالدى، ئۇلاردىن قىساس ئالمىدى، دەپ ئەيىبلەشتى.

ـ بۇنىڭ نەتىسجىدە، ئەلى بىلەن زۇبەير، تەلھە ۋە مۆمىنلەرنىڭ ئانىسى ئائىشە (ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ھەممىسىدىن رازى بولسۇن) لار ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش يۈز بەردى.

ـ ئارقىدىن ئەلى بىلەن مۇئاۋىيە ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش يۈز بېرىپ، ھەممىگە تونۇشلۇق ھۆكۈم قىلدۇرۇش ۋەقەسى بىلەن ئاياقلاشتى.

ـ ھۆكۈم قىلدۇرۇش مەسىلىسىدىن كېيىن، خاۋارىج ۋە شىئەلەرنىڭ چىقىشى ئۈممەتنىڭ پارچىلىنىشىنىڭ ھەقىقىي مۇقەددىمىسى بولۇپ قالدى.

ـ بىرىنچىسى خاۋارىجلار ئىدى. شەيخۇل ئىسلام ئىبنى تەيمىييە مۇنداق دېگەن: "مۇسۇلمانلار جامائىتىنى تۇنجى بۆلگەنلەر بىدئەت ئەھلى ئارىسىدىكى دىنسىز خاۋارىجلار ئىدى."

ـ ئۇ يەنە مۇنداق دەيدۇ: "ئۇلار گۇناھ سەۋەبلىك قىبلە ئەھلىنى كاپىرغا چىقارغان دەسلەپكى كىشىلەردۇر. بەلكى ئۇلار ئۆزلىرى گۇناھ، دەپ قارىغان ئىشلار بىلەن قىبلە ئەھلىنىڭ قانلىرىنى ھالال سانىغان." ئۇلار يەنە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە ئائىلىسىگە قىلغان دۈشمەنلىكلىرى ۋە ئاشكارا نەپرەتلىرى سەۋەبلىك "ناسىبە" دەپمۇ ئاتالغان. ئۇلار ھىجرىيەنىڭ 37 ـ يىلى، شەۋۋال ئېيىنىڭ 10 ـ كۈنى ئابدۇللاھ ئىبنى ۋەھب ئەرراسىبىيغا بەيئەت قىلىش بىلەن ئوتتۇرىغا چىققان.

ئىككىنچىسى ـ شىئە: يەنى ئۆزلىرىنى ئەلى ۋە پەرزەنتلىرىنىڭ ھىمايىچىلىرى، دەپ داۋا قىلغان كىشىلەر بولۇپ، ئۇلارمۇ بىر قانچە پىرقىگە بۆلۈنگەن. ئۇلارنىڭ چەكتىن ئەڭ تۇۋەن دەرىجىدە ئاشقانلىرى، زەيدىييەلەرگە ئوخشاش ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى "ئەلى، ئەبۇ بەكر ۋە ئۆمەرگە قارىغاندا خەلىپىلىككە ئەڭ ھەقلىق ئىدى" دەيدىغانلاردۇر.

كۆپۈرغا چىقىرىش مەسىلىسىگە ياندىشىپ، بىرىنچى ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا مەئبەد ئەلجۇھەنىي ئوتتۇرىغا قويغان قەدەر مەسىلىسى مەيدانغا كەلدى. ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب دەۋرىنىڭ ئاخىرلىرىدا بۇ ئىككى مەسىلە توغرىسىدىكى سۆزلەر كۆپىيىپ كەتتى.

◈ ئۇنىڭدىن كېيىن، يەنە ھىجرىيە بىرىنچى ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا مۇرجىئىيلار ئوتتۇرىغا چىقتى.

◈ ئارقىدىن، ھىجرىيە ئىككىنچى ئەسىرنىڭ باشلىرىدا جەئد ئىبنى دەرھەم ۋەجەھم ئىبنى سەفۋانلارنىڭ قولىدا "تەئتىل" (پاسسىپلاشتۇرۇش) ئېقىمى مەيدانغا كەلدى.

ـ كېيىن، جەھم ئىبنى سەفۋان ھىجرىيە ئىككىنچى ئەسىرنىڭ باشلىرىدا "ئاللاھنىڭ ئىرادىسىنىڭ يېنىدا ئىنساننىڭ ئىرادىسى بولمايدۇ." دېگەن قاراشنى تەكىتلەيدىغان جەبر ئەقىدىسىگە چاقىردى.

www.munber.org

◈ ئىنساننىڭ شەرتسىز شەكىلدە ئىرادە ئەركىنلىكىگە ئىگە ئىكەنلىكىگە چاقىرىدىغان مۇئتەزىلىلەر ئوتتۇرىغا چىقتى؛ ئۇلار، "ئاللاھ تائالا ئىنساننى تاللاش ھوقۇقىغا ئىگە ئەركىن ياراتقان. بۇ ئەركىنلىك ئۇنىڭغا مەسئۇلىيەت يۈكلەشنىڭ ئاساسي، ھېساب ۋە جازا شۇنىڭغا ئاساسەن بولىدۇ" دېگەننى ئوتتۇرىغا قويدى.

ـ كېيىن، ئاللاھ تائالانىڭ كالام ۋە سۈپەتلىرى مەسىلىسى، قۇرئاننىڭ يارىتىلىش، يەنى ئۇ مەخلۇقمۇ ياكى قەدىمىمۇ؟ مەسىلىسى، غۇلغۇلا قوزغىدى. بۇ غۇلغۇلىنى ئۇمەۋىيلەر دەۋرىدە جەھىم ئىبنى سەفۋان ۋە جەئد ئىبنى دەرھەم قوزغاتتى. ئابباسىيلار دەۋرىگە كەلگەندە بۇ ئىش ئەۋجىگە چىقتى. بۇ سەۋەپلىك ئەھلى سۈننەتنىڭ ئىمامى ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل قاتتىق كۈنلەرگە دۇچار بولدى.

ـ ئەرەبچىگە تەرجىمە قىلىنغان يۇنان ۋە ھىندىلارنىڭ پەلسەپە كىتابلىرىنىڭ تەسىرى بىلەن پىرقىلەرنىڭ سانى كۆپەيدى، بۆلۈندى. پىرقىلەر قانچىلىغان پىرقىلەرگە ئايلاندى. نەتىجىدە مۇئتەزىلىيەمۇ نۇرغۇن پىرقىلەرگە بۆلۈندى. ئۇلاردىن، ۋاسىل ئىبنى ئەتا بايراقدارلىقىدىكى "ۋاسىلىييە"، ئەبۇ ھۇزەيل ئەللەللاف باشچىلىقىدىكى "ھۇزەيلىييە"لەرنى ساناش مۇمكىن.

ـ شىئەلەرمۇ چەكتىن بوشراق ئاشقان پىرقىلەر ۋە ئىسلامدىن پۈتۈنلەي ئېغىپ كەتكەن ئىسمائىلىييە، نۇسەيرىييە، دىرۇزىييە ۋە باشقىلارغا ئوخشىغان رادىكال پىرقىلەرگە بۆلۈندى.

ـ بۇلاردىن كېيىن، پەيلاسوپلار، باتىنىيلار، رافىزىيلارغا قارشى تۇرۇش ۋە جەھمىييە، مۇئتەزىلىلەرنىڭ سېپىللىرىنى پاچاقلاپ تاشلاش ئۈچۈن ئەشئەرىيلەر ۋە ماتۇرىيدىيلار مەيدانغا كەلدى. ئۇلارنىڭ رەھمەت ئېيتىشقا تېگىشلىك جىھادلىرى بار ئىدى. ئەمما، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى بىلەن ئەھلى سۈننەت ۋەلجامائەنىڭ ئوتتۇرىسىنى يېقىنلاشتۇرۇشقا ئورۇنۇشلىرىدا كالامىزمچىلار ۋە پەيلاسوپلارنىڭ مېتودلىرىنى قوللىنىشلىرى ئۇلارنىڭ بەزى پىكىر ۋە ئەقىدىلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىشىدا تۆۋەندە بايان قىلىنىدىغان شەكىلدە كۈچلۈك رول ئوينىغان.

ـ بىزنىڭ بۇ ئېنسىكلوپېدىيەدە بۇ پىرقىلەرگە كۆڭۈل بۆلۈشىمىز ۋە ئۇنى ئەتراپلىق، ئىلمىي ئۇسۇللار ئارقىلىق تەتقىق قىلىشىمىز، ئۇنىڭ بەزىسى ئۆلگەن، بەزىلىرى چەيلەنگەن پىكىرلىرىنى تىرىلدۈرۈش ئۈچۈن ياكى پىكرىي ھۇزۇر ئېلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى بەزى بىر سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، ئۇلارنى تۆۋەندىكىچە يىغىنچاقلايمىز:

1 ـ پىرقىلەرنى تارىخي نوقتىدىن زىكىر قىلىشنىڭ قۇرئان كەرىم ۋە پاك سۈننەت شەرىپتە پرىنسىپلىرى بار. قۇرئان كەرىم ئۆتمۈشتىكى ئۈممەتلەرنىڭ ياخشى، يامانلىرىنىڭ قىسسىلىرىنى ئەتراپلىق بايان قىلغان، باشلىق ۋە قوماندانلىرىنىڭ سۆزلىرىنى، ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە قىلغان ئىشلىرىنى زىكىر قىلغان. يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامۇ بىزگە ئۆتكەن ئۈممەتلەرنىڭ قىسسىلىرى ۋە ئۇلاردىن ئېلىنىدىغان پايدىلارنى بايان قىلىپ بەرگەن...

2 ـ بۇ پىرقىلەرنىڭ پىكىرلىرىنىڭ توغرا ـ خاتاسىنى، ساغلام ۋە ساغلام بولمىغان جايلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىش مۇھىم بولۇپ، مۇسۇلمان كىشى ئۇلارنىڭ ئەقىدىسىنى بىلگەن بولىدۇ. ئەگەر بۇ پىرقىلەرنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلار ياكى

www.munber.org

ھازىرقى دەۋردىكى ئەگەشكۈچىلىرىنىڭ كىتابلىرىدا ئۇلارغا ئائىت سۆز ياكى زىكىر قىلىنىپ قالسا ئالدىنىپ قالمايدۇ...

3 ـ بۇ پىرقىلەرنىڭ كۆپىنچىسى يېڭىلىنىپ تۇرىدۇ، بورۇنقىلىرىغا ئوخشىمايدىغان كىيىملەرنى كىيىدۇ، ئاڭلىغۇچى ياكى كۆرگۈچىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلغۇدەك گۈزەل ئىسىملارنى قويىۋالىدۇ. سەزگۈر مۇسۇلمانلا قەدىمكى پىكىرلىرى بىلەن يېڭى دەۋردىكى پىكىرلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئوخشاشلىقنى بايقىيالايدۇ.

4 ـ بۇ پىرقىلەرنى تەتقىق قىلىشتىن مەقسەت، ساپاسى بار مۇسۇلمان ئۈچۈن مەركەزلىك ۋە قىسقا شەكىلدە يورۇتۇپ بېرىلگەن تارىخىي مەنبە بولۇپ قېلىشى ئۈچۈندۇر. بۇ پىرقىلەر ۋە ئۇنىڭ ئەقىدىلىرى، پىكىرلىرى ۋە تارقالغان جايلىرى بىلەن تونۇشۇپ چىقىش ئېھتىياجى تۇغۇلغاندا مۇراجىئەت قىلىدىغان ماتېرىيال ھازىرلاش ئۈچۈندۇر.

بۇنىڭ بىلەن بىرگە بۇ پىرقىلەرنىڭ كۆپىنچىسى ھېلىھەم مەۋجۇت بولۇپ، بەزىلىرى ئىسلامنىڭ ھېسابىغا ئۆزلىرىنىڭ نوپۇزلىرىنى كېڭەيتىۋاتىدۇ. مەسىلەن شىئە ۋە رافىزىيلارغا ئوخشىغان پىرقىلەرنىڭ بارلىق ئىلمىي ۋە مەدەنىي ۋاستىلەر ئارقىلىق ئۆز پىكىرلىرىگە چاقىرىدىغان دۆلىتى بار بولدى. ئۇلارنىڭ مەدرىسە ۋە دەۋەتچىلىرى ئافرىقا قىتئەسى ۋە يىراق شەرقنى كونتروللىقىغا ئالدى...

شۇنى ئەسكەرتىش لازىمكى، يۇقىرىقى نوقتىلارنى بۇ ئېنسىكلوپېدىيىدىكى ئىسلام پىرقىلىرىنى بايان قىلىدىغان تېمىنىڭ مۇقەددىمىسىدە زىكىر قىلىش زۆرۈردۇر... ئاللاھ تائالادىن مۇسۇلمانلارنى ئىسلامنىڭ تۈز يولىغا مۇۋەپپەق قىلىشىنى، پىكىر ۋە ئەقىدىلىرىنى كىتاب ۋە سۈننەتنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە بىرلەشتۈرۈشىنى ۋە بىر ئۈممەتلىك يەلكىنىدىكى كۈچلۈك، ئىززەت ـ ھۆرمەتلىك ئۆتمۈشىنى قايتۇرۇپ بېرىشىنى تىلەيمىز.

www.munber.org